

OCHRANA PŘÍRODY OČIMA OCHRÁNCE KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

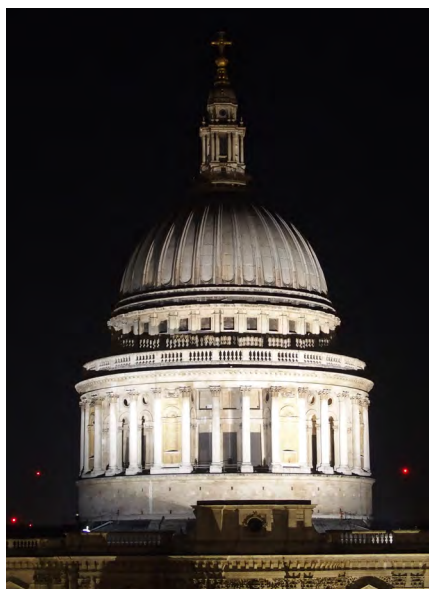
MARTIN HORÁČEK

Doc. PhDr. MARTIN HORÁČEK, Ph.D. Historik a teoretik architektury, přednáší dějiny architektury a památkovou péči na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a na Fakultě architektury v Brně. Je členem Českého národního komitétu ICOMOS (Mezinárodní rady památek a sídel), tří mezinárodních vědeckých výborů ICOMOS a skupiny Culture Nature Journey, propojující ochranu kulturního dědictví s ochranou přírody v agendě ICOMOS a IUCN (Mezinárodní svaz ochrany přírody).

ŽIVÁ PLANETA JAKO SPOLEČNÝ CÍL PAMÁTKOVÉ PÉČE A OCHRANY PŘÍRODY?

Čtenáři necht' vnímají mé odpovědi jako jeden z možných pohledů památkové péče, a to její akademické, univerzitní větve, která na jednu stranu připravuje odborníky do praxe pro „práci drobnou“, na stranu druhou má privilegium i povinnost vykládat obor v souřadnicích „velkého obrazu“ člověka ve světě. O spolupráci „památkářů“ s „ochranáři“ (jak to čeština nebo němčina umí rozlišit) se přinejmenším v první jmenované skupině přemýšlí docela často, rozhodně častěji, než by se dalo vyvodit z každodenní reality řešení konkrétních problémů v terénu. V českém kontextu pro to v posledních dekáдах představovala ideální podnět reflexe rozdělení oborové agendy, dříve sdružené, mezi dvě různá ministerstva (srovnej Čtvrt století památek ve svobodné společnosti: Bilanční anketa mezi osobnostmi památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, č. 1, s. 3–32, online [zde](#)). Záleží na měřítku zaostření hledáčku: restaurování dobové polychromie středověké dřevěné sochy vyžaduje

speciální znalosti a dovednosti, které se nepotkávají se znalostmi a dovednostmi ornitologa usilujícího o obnovu sokolí populace decimované pytláčením nebo chemikáliemi v potravním řetězci. Odstoupíme-li však dostatečně daleko od jednotlivých případů, vidíme vlastně totéž: „dědictví“ a úsilí o jeho „konzervaci“ (v angličtině, jak známo, se pojmy „heritage“ a „conservation“ bez přívlastku použijí jak pro středověkou sochu, tak pro poletujícího sokola nebo třeba obyčej pletení velikonoční pomlázky). Je mi sympatický jazyk *Úmluvy o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví*, který prvky množiny dědictví vybírá z myriád jevů na základě hodnoty, na jejímž zachování záleží a k němuž cílí ochrana a péče. Ještě sympatičtější je mi jazyk některých odborníků, kteří chápou „život“ jako obecnou kvalitu univerza, projevující se v různém stupni v jeho jednotlivých částech nebo dějích, ať už je jejich podstata biologická, či nikoli. Z těch, kdo ve svých úvahách vyšli z poznání architektonické tvorby, bych vyzdvihl Christophera Alexandera a Nikose Salingarose, jejichž klíčové knihy jsou nebo brzy budou dostupné

Obr. 1, 2. Fraktální hierarchie vs. geometrická jednoduchost: Londýn, City – katedrála sv. Pavla vs. mrakodrap 20 Fenchurch Street. Foto Martin Horáček

Obr. 3, 4. Diverzita vs. monokultura: Balatonský národní park vs. makové pole na Moravě. Foto Martin Horáček

v českých vydáních (Nikos A. Salingaros, *Sjednocená teorie architektury: Forma, jazyk, komplexita*, Brno 2017; Christopher Alexander, *Podstata řádu 1: Fenomén života*, Brno 2020 – v tisku). Aplikováno v ochranné rozpravě, takové stanovisko říká, že to hlavní, o co by „konzervátorům“ mělo jít, je podpora života. Běžná mluva vycházející z intuice a praxe to pěkně odráží. Udržíme lidové zvyky, aby „venkov zůstal živý“; rmoutí nás „odumírající ekosystémy“; fascinuje nás „život historických center“ měst oproti „mrtvým moderním předměstím“. Přitom je zřejmé, že pouhá kvantita nepředstavuje kvalifikační kritérium: v klecovém slepičím velkochovu se vyskytují tisíce biologických organismů a jeho zabezpečení vyžaduje docela náročné technologické operace, pochybuji však, že by se našel ochranář nebo památkář, jenž by chtěl toto prostředí zachovat jako ukázkou ekosystému nebo pamětihodný dokument zemědělské kultury.

Platné právní předpisy se při popisu

dědictví a jeho hodnot z důvodu jakési předběžné opatrnosti vyhýbají tomu, co by člověku ve skutečnosti hodně pomohlo záležitost vyjasnit, totiž srovnání (akcep-

tovaného nebo potenciálního) „dědictví“ s „ne-dědictvím“. Pokud to zkusíme, uvědomíme si, že nutkání chránit vyvolávají spíše fenomény fraktálně strukturované než geometricky jednoduché (viz obr. 1, 2), komplexní a přitom (biologicky, kulturně, slohově) diverzifikované spíše než monokulturní či monotónní (viz obr. 3, 4), uspořádané spíše než chaotické, udržitelné spíše než pomíjivé a spíše takové, jež reprezentují vitalitu v tradičním pojetí než mechanizovaný život spojený se strojovým pojetím světa. „Dědictví“ je naplněno humanistickým a biocentrickým ideálem, chrání se harmonické (eko)systémy a doklady harmonického vztahu člověka k prostředí (viz obr. 5). Zcela výjimečně se chrání doklady narušení harmonie, a to nikoli pro inspiraci, nýbrž coby memento (například koncentrační tábor v Osvětimi).

Také aktivity, jež zahrnujeme pod výměr „konzervace“ nebo „péče o dědictví“, mají strukturálně příbuznou povahu v obou liniích, přírodní i kulturní. Vždy jde o individualizovanou činnost tradičního typu, relativně malého rozsahu a s velkým podílem specializované práce, kde je primárním cílem prospěch objektu (viz obr. 6, 7). Naopak „ne-péče“ (tzn. ostatní aktivity, dominantní zejména v nechráněných částech světa) značí zpravidla mechanizované činnosti velkého rozsahu, spojené se sériovou produkcí a motivované primárně prospěchem jednatelů subjektu (viz obr. 8).

Ochránce přírody a ochránce památek spojuje pečovatelský vztah ke světu. Pojmy „dědictví“ a „konzervace“, jakkoli jinak

Obr. 5. Harmonie kultury a přírody: Lednice, zámecký park. Foto Martin Horáček

Obr. 6, 7. Péče o dědictví: rezervace aligátora Čínského v deltě řeky Yangtze (Dongtan Wetland Park) a obnova maleb v Městském paláci v Džajpuru v Indii. Foto Martin Horáček

užitečné a výstižné, v určitém ohledu vyvolávají nepatřičně muzeální představu věci – jakože gotický kostel, kovotepectví, lužní les nebo nosorožec sumaterský představují dokumenty z minulých dob, které „se mají“ chránit, abychom se dozvěděli něco zajímavého o tom, jak to „tenkrát“ bylo. Domnívám se, že ochranářský postoj má niternější založení, vycházející z osobního situování ve světě. Je snadnější toto situování vnímat pocitově než exaktně popsat slovy. „Konzervujeme“ svět – celý svět, ne jeho ohraničené výseky – jako společný domov, který byl stvořen / se vyvinul správně a vyžaduje spíš údržbu než radikální změny; jeho vědecké poznání nám umožní pečovat o něj lépe a odpovědněji, v zastoupení a ve prospěch těch, kdo na našich rozhodnutích závisí (dětí, nosorožci sumaterští), a z úcty k těm, kdo se o jeho podobu zasloužili (Bůh, předchozí generace šikovných lidí). V tomto étosu vidím základ synergie ochrany přírody a ochrany kulturního dědictví hmotného i nehmotného.

NEDOSTATKY SOUČASNÉ PRAXE PÉČE O PŘÍRODU (V ČESKU)

Nerozumím tomu, proč ve státě, kde je dlouhodobě stabilizovaný počet obyvatel a existuje poměrně silná právní podpora ochrany přírody (včetně ochrany tzv. krajinného rázu), denně ustoupí několik hektarů zemědělské půdy zástavbě, která je z valné většiny problematická funkčně (v nejširším slova smyslu) i esteticky. Nero-

zumím tomu, proč veřejná správa nereaguje rychle a efektivně v případech očividných problémů, nadto takových, kde se ekonomická a ekologická kritéria nedostávají do sporu a kde nechybí též výrazná voličská podpora – mám na mysli třeba zadržování vody v krajině nebo úbytek biodiverzity. Nerozumím tomu, proč někdo místo toho sbírá body pomocí návrhů na omezení bezzásahových zón v chráněných územích, beztak malých, anebo staví ochranu těchto území do protikladu s životní úrovní jejich obyvatel. Nerozumím tomu, proč jsou důležité dopravní tepny trasovány přes chrá-

něná území (dálnice D8), třebaže se nabízí snadnější a levnější varianty (když už by v argumentaci nestačila samotná ochrana přírody). Nerozumím také tomu, proč je Strana zelených téměř neviditelná v regionech, jejichž obyvatelé mají prokazatelné zdravotní potíže v důsledku znečištěného životního prostředí.

Nevím ale, komu by se zmíněné nedostatky měly klást za vinu: „ochrana přírody“, „stát“, „strana“ apod. jsou abstraktní entity, které fakticky nenesou žádnou odpovědnost – tu mají jednotliví lidé. To nejdůležitější, čemu vlastně v dané souvislosti nerozumím, je skutečnost, že ve společnosti, kde ekologická výchova docela svědomitě prorůstá základním i středním školním vzděláváním, nepanuje automatická a jednoznačná shoda na prioritě ochrany životního prostředí v politickém programu, a to ve vládní i nevládní sféře. Kdy se z jedince, který jako dítě rád sype ptáčkům zrní do krmítka, třídí papírové obaly od plechových a fascinovaně sleduje naučné filmy o gorilách v Ugandě, stane „moderní“ dodavatel-odběratel-budovatel? Co se v kritickém období vypnulo a sepnulo v hlavě dnešního ředitele kuřecího velkochovu nebo investora ski resortu v panenských horách?

CO BY PROSPĚLO DOBRÉ VĚCI

Osvěty a celoživotní výchovy k šetrnému vztahu ke světu nebude nikdy dost. Toto úsilí je třeba koordinovat celosvětově a je třeba se učit od nejlepších; Evropská unie a zaběhnuté mezinárodní odborné

Obr. 8. Zásahy v nechráněných územích: Palm Island, Dubaj. Foto Martin Horáček

Obr. 9. Vzpomínka, nebo inspirace? Udržitelné zemědělství a regulovaná výstavba – Diyarbakir, Turecko, břehy řeky Tigris. Foto Martin Horáček

organizace (WWF, IUCN) k tomu nabízejí velmi vhodnou platformu. Vrátime-li se k první otázce, tedy k očekávaným synergiím ochrany kulturního dědictví a ochrany přírody, nebránil bych se úvahám o těsnější institucionální spolupráci, jež by v důsledku mohla vést k posílení obecného ochranářského zájmu v politické rozpravě. V anglo-americkém prostředí to tak tradičně funguje; domácí zkušenost sice na jednu stranu vedla k rozdělení obou linií v devadesátých letech 20. století, na druhou stranu však právě vytěžila maximum ze sjednocení sil zhruba o sto let dříve, kdy byla úřední a právní základna slabounká a záleželo na občanských iniciativách zdola. Tzv. hnutí za ochranu domoviny představovalo mimořádnou sílu v celé střední Evropě

a může být trvale inspirativní přirozeným prolnutím ochranářství a zvelebování, zájmu o přírodu a zájmu o kulturu, ideového tradicionalismu i modernismu, zacílením celostním, nikoli výběrovým, stejně jako propojením amatérů s profesionály a aktivistů s politiky, nezřídka vrcholnými. Jakkoli to idealisté neradi slyší, je třeba naučit se promlouvat jazykem mezinárodního kapitálu, aby jeho kapitáni nehlédli na ochranáře jako na exoty: ve výše citované anketě o památkové péči jsem napsal, že „tradiční kultivovaný vzhled evropské krajiny, resp. výhled z oken, je komoditou, jejíž hodnota (i peněžní cena) bude vzrůstat“. Tento styl rozpravy, pokud by byl dobře moderován a zdůrazňoval „zdraví“, „well-being“ apod., by mohl vést dokonce

k rozšíření chráněných území a zpřísnění ochranářských omezení jak v zastavěné, tak nezastavěné krajině. Kulturní autority se v posledních letech snaží ukázat, že soužití pokroku s regulacemi je možné a ověřené – viz *Doporučení UNESCO k historické městské krajině* (HUL) z roku 2011 anebo vyhlášení *Venkovských krajín* za téma ICO-MOS pro rok 2019 (viz obr. 9).

Nejzávažnější problém je ovšem nejcitlivější, a proto prakticky neřešený – přelidnění planety. Při populačním nárůstu zhruba 80 milionů lidí ročně zkrátka pro různé typy dědictví nezbude na Zemi místo. S tímto zřetelem je nezbytné promýšlet a vyvíjet různé zálohovací nástroje – archivy, genové banky, filmy, skeny a modely, ale třeba též zoologické a botanické zahrady. Česko v tomto vykazuje nemalé zásluhy mezinárodního významu, ať už jde o dokumentaci památek iráckého Mosulu, poničených islámskými sektáři, nebo třeba o odchov vzácných antilop v zoologických zahradách (viz obr. 10). Přelidnění se z české perspektivy jeví pochopitelně jinak než z perspektivy indické; pokud tu však zaznívají různá doporučení zvýšení porodnosti domácího obyvatelstva nebo přísunu migrantů, ať už z lidumilství, nebo kvůli sycení důchodového systému, bylo by myslím oprávněné kontrolovat zvážením možnosti využití případného „volného místa“ v ekosystému ve prospěch posílení populace stehlika obecného, rysa ostrovida anebo celých přírodních společenstev.

Ochrana přírody má v Česku dlouhou a solidní tradici, vyspělé vědecké zázemí, slušně nastavený právní rámec a širokou podporu obyvatelstva – o které si památkáři myslí, že je úhrnem vyšší a méně vágní než podpora ochrany památek. Příběh ochrany přírody je naplněn výhrami, stejně jako prohrami. K tomu, aby počet těch druhých nepřesáhl únosnou míru, potřebuje, podobně jako ochrana kulturního dědictví, průběžně aktualizovat dobové a lokální důrazy a odborné poznání, jakož i doplňovat dobrou vůli a optimismus. Přeji časopisu *Fórum ochrany přírody* čtenáře, kteří v něm vše, co bylo právě vyjmenováno, naleznou.

Obr. 10. Backup: přímorožec arabský, ZOO Hodonín, v přírodě vyhuben 1972. Foto Martin Horáček